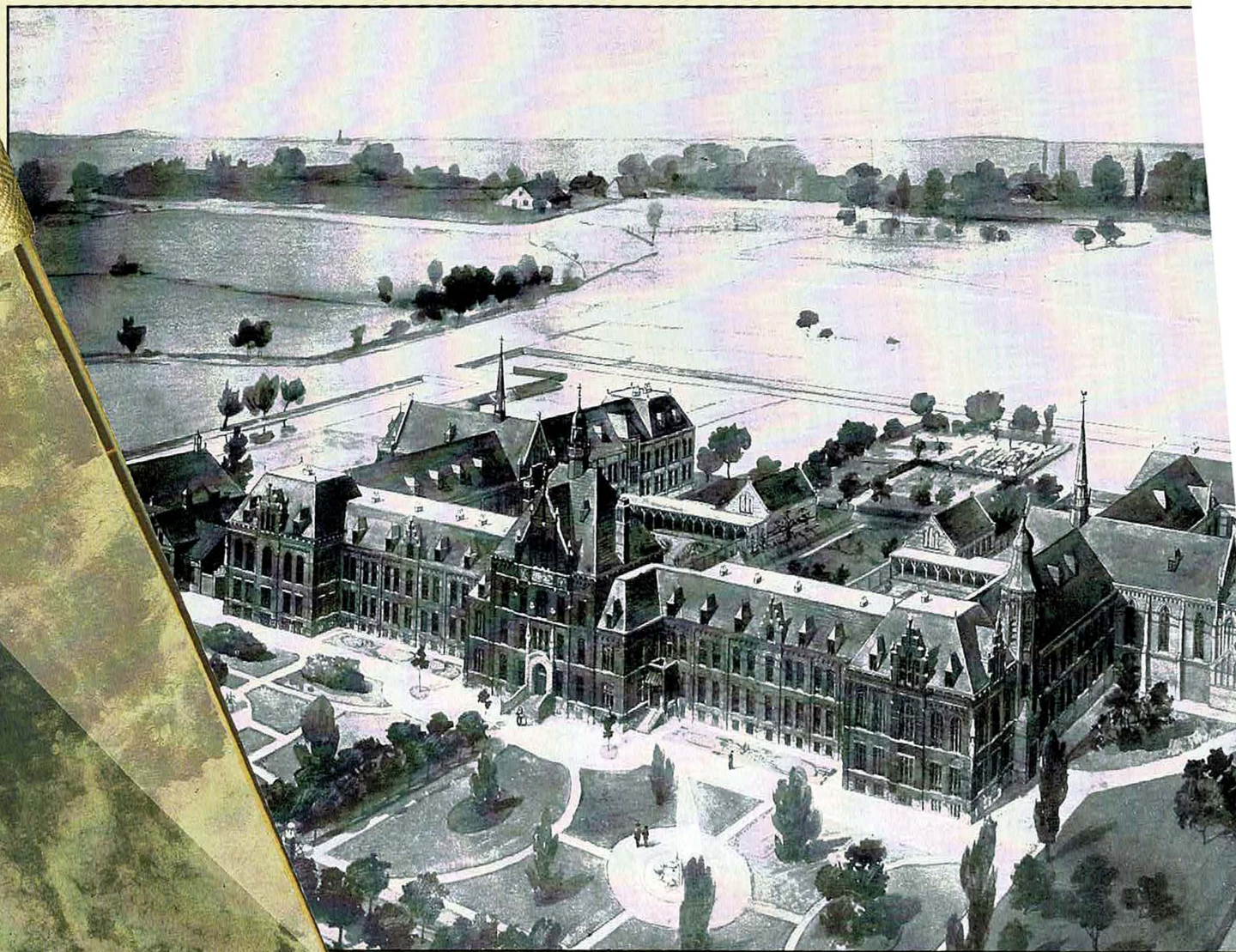

jaargang 31, maart 2025

den Heertgang

- De hoofdbouw IVD
- Lübbers, kapelaan en pastoor
- Gaius Januarinius Sextus, tolk
- Jef van Veldhoven interview
- Verenigingsnieuws

Voorwoord van de redactie

Gestel had drie grote instituten binnen zijn grenzen: Beekvliet, de Ruwenberg en het Instituut voor Doven. Het gebouw van het Instituut voor Doven wijkt sterk af van de andere twee.

Beekvliet en de Ruwenberg begonnen op de plek waar al een kasteeltje stond en groeiden stukje bij beetje uit tot grote complexen. Het hoofdgebouw van het Instituut voor Doven werd in twee jaar tijd gebouwd als een geheel. In het eerste artikel wordt duidelijk, dat er goed is nagedacht over dit bijzondere gebouw.

De volgende drie artikelen gaan over mensen van wie we in ons dorp sporen kunnen vinden. Van de een is alleen maar een tekening van zijn grafsteen overgebleven, maar in een artikel komt die Romeinse tolk toch weer een beetje tot leven. Van de tweede zijn nog dingen zichtbaar, die hij als pastoor tot stand heeft gebracht. En van de derde vind je weliswaar niets op straat, maar zijn werk kom je met name bij de heemkundevereniging – en in Den Heertgang – veelvuldig tegen. Hij is niet alleen van betekenis omdat hij zo veel informatie heeft verzameld, maar vooral omdat hij die graag deelt met iedereen die erin geïnteresseerd is.

Voor u, lezer hebben we een antwoord op onze vorige vraag en alweer een nieuwe vraag. Tenslotte, *Over Gestel gesproken*: de leden van de heemkundevereniging kunnen de vier vertellingen in de loop van dit jaar gratis bijwonen. In het verenigingsnieuws staat, wanneer dat is.

Wij hopen weer een interessante uitgave van Den Heertgang te hebben samengesteld.

Inhoudsopgave

- 1 *De hoofdbouw van het doofstommeninstituut* Hans van de Ven
- 7 *Lübberts, kapelaan en pastoor in Sint-Michielsgestel*
Sjef van Hulten en Jef van Veldhoven
- 10 *Gaius Januarinius Sextus, tolk in het Romeinse leger* Peter van den Brand
- 14 *Interview met Jef van Veldhoven* Ruud van Aart
- 17 *Antwoord op de vraag; en de nieuwe vraag* redactie
- 19 *Verenigingsnieuws* bestuur

De hoofdbouw van het doofstommeninstituut

Hans van de Ven

Foto: J. van Veldhoven

In 2025 staat de verbouwing van de hoofdbouw van het voormalige Doofstommeninstituut gepland. Het bouwfonds BPD kocht in 2024 het hoofdgebouw en een deel van het terrein van Kentalis en gaat er een nieuw leef-, en woongebied van maken. Het leek de schrijver een goed idee om zo'n honderd jaar terug te kijken naar het moment dat de hoofdbouw gerealiseerd werd.

De zorgorganisatie heette bij aanvang van de bouw 100 jaar geleden het *Doofstommeninstituut*, is later het *Instituut voor Doven* genoemd, weer later *Viataal* (2003-2009) en in 2009 is de naam van de organisatie veranderd in *Kentalis*. Dat is nu een landelijke organisatie die onderzoek, zorg en onderwijs biedt aan mensen met een beperking in horen of communicatie.

Het huis in Gemert, waar Martinus van Beek in 1830 een dovenschool begon. (uit: Gedenkboek Instituut 1840-1940)

Boven de hoofdingang van de hoofdbouw prijkt nog immer de naam Instituut voor Doofstommen. In Gestel is nog steeds een mix van de namen te horen: soms Doofstommeninstituut, soms het Instituut voor Doven en ook Kentalis. De in de volksmond gebruikte naam

stomschool is inmiddels vrijwel uitgestorven en ook Viataal, de naam van 2003 tot 2009, hoor je bijna nooit.

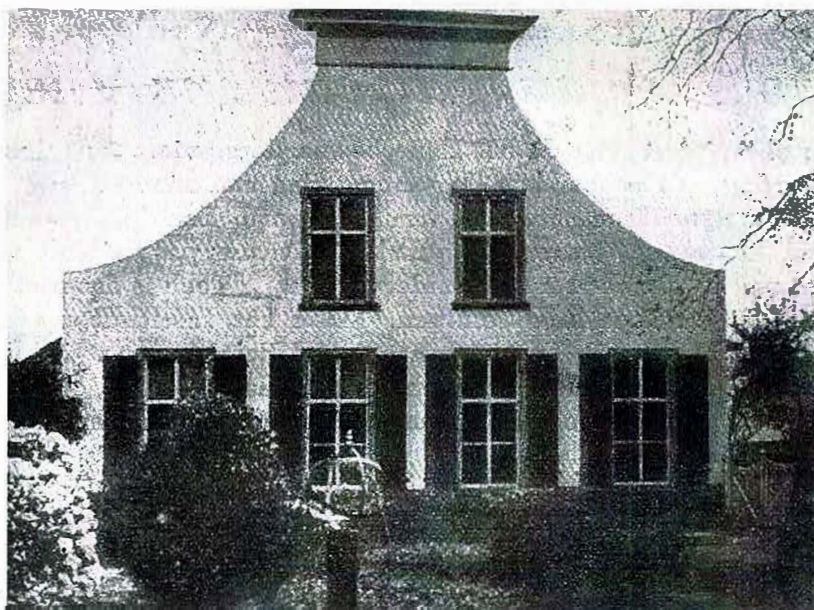
In dit artikel gaat het niet over de cliënten/bewoners/leerlingen, die al die jaren op het terrein hebben gewoond of werden onderwezen/begeleid, maar alleen over het hoofdgebouw. Derhalve houden hier we de naam Doofstommeninstituut aan.

Waarom is het doofstommeninstituut in Gestel gebouwd?

In 1830 richtte Martinus van Beek een huis te Gemert in als een doofstommenschool en begon hij onderwijs te geven via een gebarenstelsel¹.

Na Gemert was het plan dat de school naar Den Bosch, zou gaan en in tweede instantie werd gedacht dat Tilburg de nieuwe locatie zou worden, omdat de pastoor aldaar al enige zusters naar Gent had gestuurd om zich te bekwamen in het doofstommenonderwijs. Martinus van Beek en de bisschop van het bisdom Den Bosch, Mgr. den Dubbelden waren een andere mening toegedaan.

De zusters bekwamen zich in Gent in alle soort van liefdeswerken, niet specifiek in het onderwijs voor doofstommen. In Den Bosch had de priester Jacobus Heeren net de Congregatie van Zusters van Liefde, Dochters van de H. Ouders Maria en Joseph opgericht, beter bekend onder de naam Zusters van de Choorstraat. Tot tweemaal toe probeerde Heeren het doofstommeninstituut naar Den Bosch te halen.

Martinus van Beek

L. Wilmse, uit Vreeswijk	voor f 426.600.—
W. Neefs, uit 's Bosch	voor „ 410.000.—
R. van den Biggelaar, uit 's Bosch	voor „ 407.000.—
L. van Breugel, St. Michiels-Gestel	voor „ 396.510.—
J. Waijer en J. Schuurman, uit Medemblik	voor „ 372.400.—
W. M. Weijers, uit Tilburg	voor „ 364.300.—
J. van den Schoot, uit Tilburg	voor „ 362.600.—
F. Paes, uit Venlo	voor „ 359.400.—
J. Kocken, uit Tilburg	voor „ 353.900.—
M. Bakkeren, uit Princenhage	voor „ 323.300.—
W. F. Weijers, uit Tilburg	voor „ 319.900.—
P. Weijts, uit Berlicum	voor „ 310.000.—
H. C. Wagner, uit Dongen	voor „ 308.200.—
H. H. Martens, uit Oosterhout	voor „ 305.800.—

Resultaat van de aanbesteding voor de
bouw van het Instituut in 1908.
(uit: Gedenkboek Instituut 1840-1940)

Waarom Den Bosch afviel als locatie is niet met zekerheid te achterhalen. Waarschijnlijk is de aankoop van een bepaald huis dat men voor ogen had mislukt. Uiteindelijk concludeerde het Instituut van Vicariaten van Den Bosch en Breda dat het op te richten instituut geen particulier instituut mocht worden, dus ook niet van Martinus van Beek of van Heeren². In de eerste helft van 1840 kwam men tot het besluit de leegstaande gebouwen van Nieuw-Herlaer (het grootseminarie dat daar zat, was net verhuisd naar Haaren) tot Doofstommen-instituut in te richten. Mogelijk heeft bij de keuze van de locatie ook een rol gespeeld dat Mgr. den Dubbelden destijds bewoner van de Ruwenberg was.

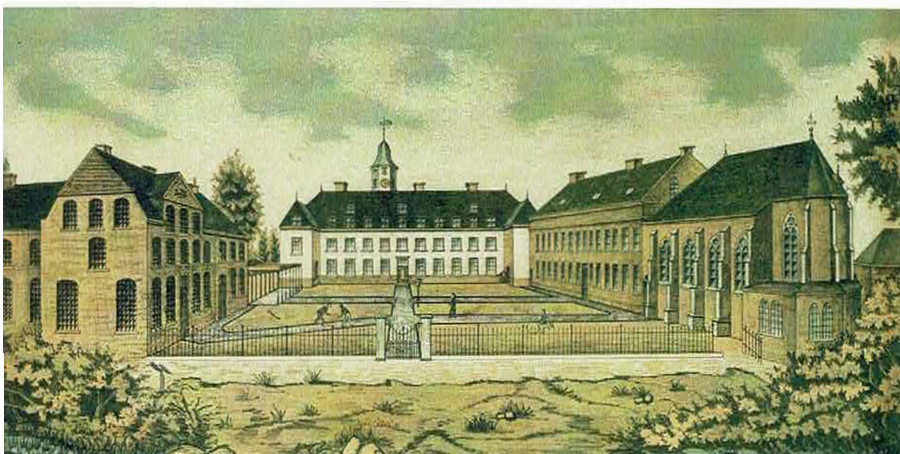
Waarom een nieuwbouw?

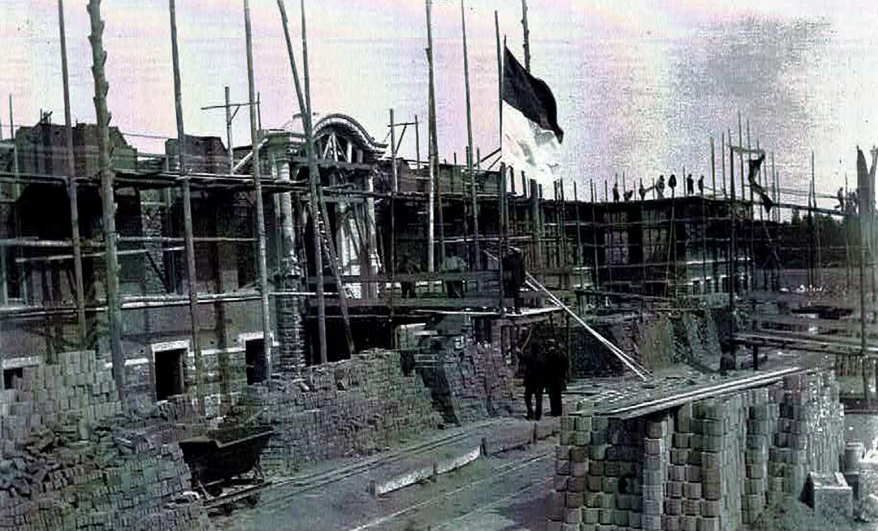
*Nieuw Herlaer
in de tijd dat de
dovenschool er
gevestigd was.
(uit: Gedenk-
boek Instituut
1840-1940)*

Ondanks de voortdurende aanpassingen in de gebouwen voldeed Nieuw-Herlaer rond 1900 toch niet meer aan de eisen, die aan een opvoedingsgesticht gesteld werden. De ligging van het gebouw maakte dat het een groot deel van de winter bijna geheel was omgeven door water. De vochtigheid zorgde voor problemen

met de hygiëne. Daar kwam nog bij dat de kapel niet door gangen met de andere gebouwen verbonden was. Altijd was men genoodzaakt zich door de open lucht naar de kapel te begeven. Dat was een probleem voor de gezondheid, vooral als men daarbij bedenkt dat de godsdienstoefeningen 's morgens om 6.00 uur begonnen en 's avonds om 21.00 uur eindigden. Nog dringender was het steeds toenemend aantal leerlingen. Het aantal steeg van 160 in 1906 naar 200 in 1909 en naderde in 1910 de 400. Een tijd werd gediscussieerd over de vraag wat het meest wenselijk was, de bestaande gebouwen uitbreiden of een geheel nieuw instituut bouwen.

Namens de bisdommen Breda en Den Bosch droeg Mgr. van de Ven de priester Adrianus Hermus (later directeur van het instituut en daarna monseigneur) op om een plan voor een nieuwe inrichting te ontwerpen, een begroting te maken en een locatie voor te stellen. Voor de locatie kwam Hermus eerst met het voorstel om 10 hectare land te kopen aan de Bredaschen weg te Tilburg. Bijna tegelijkertijd kwam het bericht dat te Sint-Michielsgestel verschillende boerderijen van de kinderen Bos uit Antwerpen publiekelijk verkocht zouden worden. Ook de boerderij 'de Thee', ter grootte van 20 hectare en bewoond door de landbouwer Kapteijns. De aankoop van de grond in Sint-Michielsgestel was voor een prijs van f 15.000, terwijl de locatie in Tilburg f 40.000 moest kosten. Toen vanwege de financiën voor de locatie Sint-Michielsgestel gekozen was, startte de aanbesteding van de

Het nieuwe instituut in aanbouw. (bron: Wikimedia Commons)

gekozen, die gebaseerd was op een eenvoudige vorm van de bouwtrant van de zestiende eeuw. Alleen voor de kapellen werden vormen toegepast uit de laatgotiek: gevelsteenversiering met lijnen van gekleurde baksteen. Om eentonigheid te voorkomen werd soms gekozen voor hardsteen, o.a. voor een plint langs de voorbouw, voor banden en voor omlijsting van de hoofdingang. Voor een rijkere versiering van de middenbouw werd op de top een verguld koperen beeld van de aartsengel Michaël (de patroon van Gestel) geplaatst en twee hardstenen engelenbeelden boven de hoofdingang; links een engelenbewaarder met een meisje, rechts met een jongen. De trappen werden allemaal gemaakt van baksteen of natuursteen en alle verdiepingvloeren werden gemaakt van gewapend beton.

Interieur de jongenskapel. (archief J. van Veldhoven)

Verfraaiingen van het hoofgebouw

Zoals gezegd was het gebouw bij oplevering eenvoudig en solide zonder luxe. Het toenmalige bestuur had geen geld voor verdere verfraaiingen van het gebouw. Pas bij de verkoop van Nieuw-Herlaar in het najaar van 1911 aan de zusters Benedictinessen uit België voor een bedrag van f 50.500 ontstonden er meer mogelijkheden. In de decennia daarna werden diverse verfraaiingen binnen en buiten aangebracht. Broeder François Mes was een zeer veelzijdige, productieve religieuze kunstenaar die zich naast de teken- en schilderkunst op meerdere beroepstechnieken toeleegde als etser, graficus, glazenier en houtgraveur. Zo was hij met regelmaat aanwezig op het Doveninstituut dat door hem werd versierd met wand-schilderingen, portretten, olieverfschilderijen, glas-in-loodramen en andere kunstuitingen.

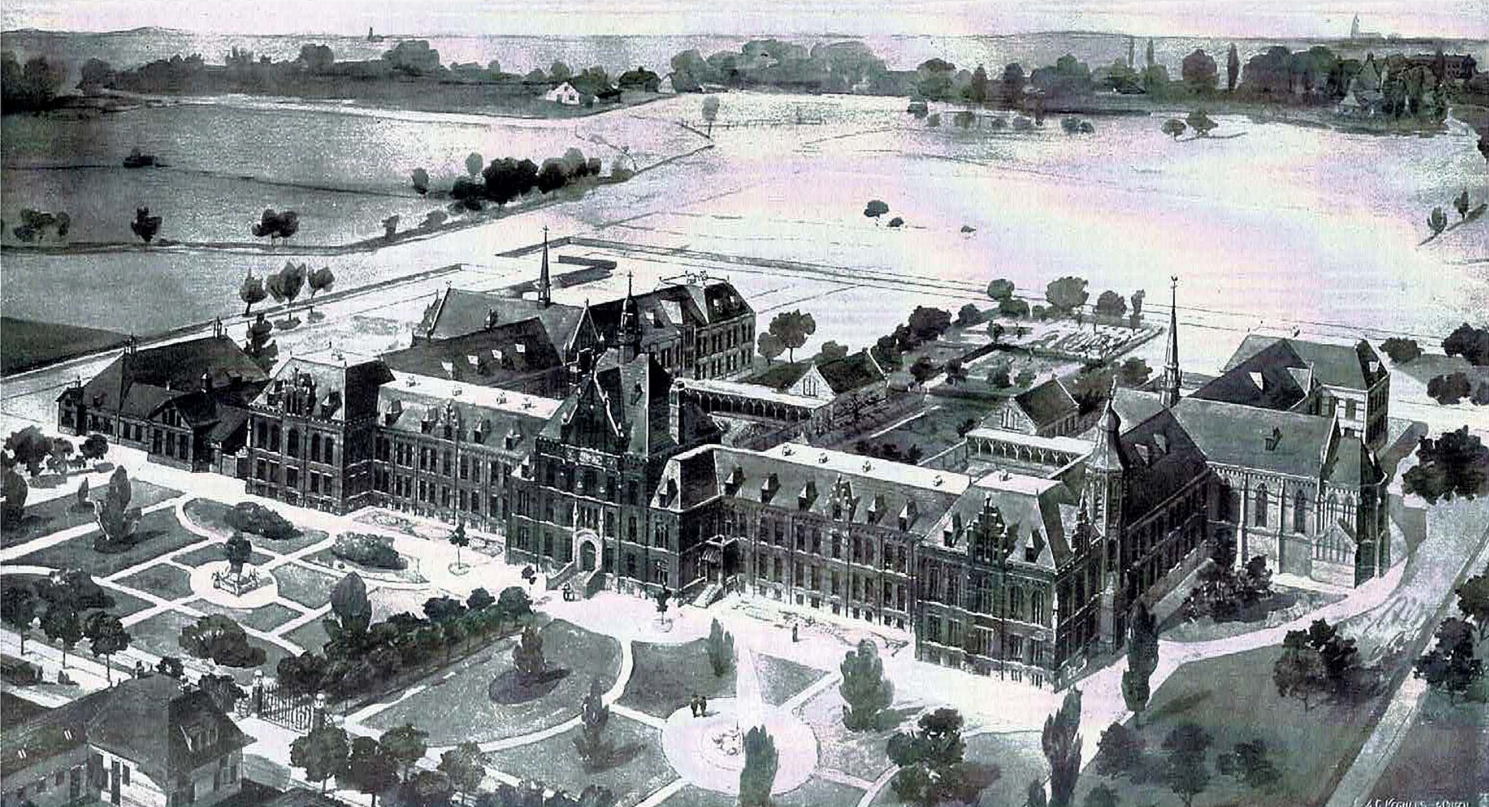

De gedenksteen in de hal.
(uit: Gedenkboek Instituut
1840-1940)

Na de aanbesteding op 3 november 1908 begon het graafwerk op 9 november. Op 23 november werd door Mgr. Terwindt de eerste steen gelegd. Later, op 20 juli 1909 werd door Mgr. Van de Ven van het bisdom Den Bosch en Mgr. Leyten van het bisdom Breda in de hal bij de hoofdingang een gedenksteen gelegd bij de hoofdingang samen met een oorkonde die in een loden bus werd geplaatst. In de oorkonde staan de namen van de notabelen, die aanwezig waren bij de plaatsing van de steen

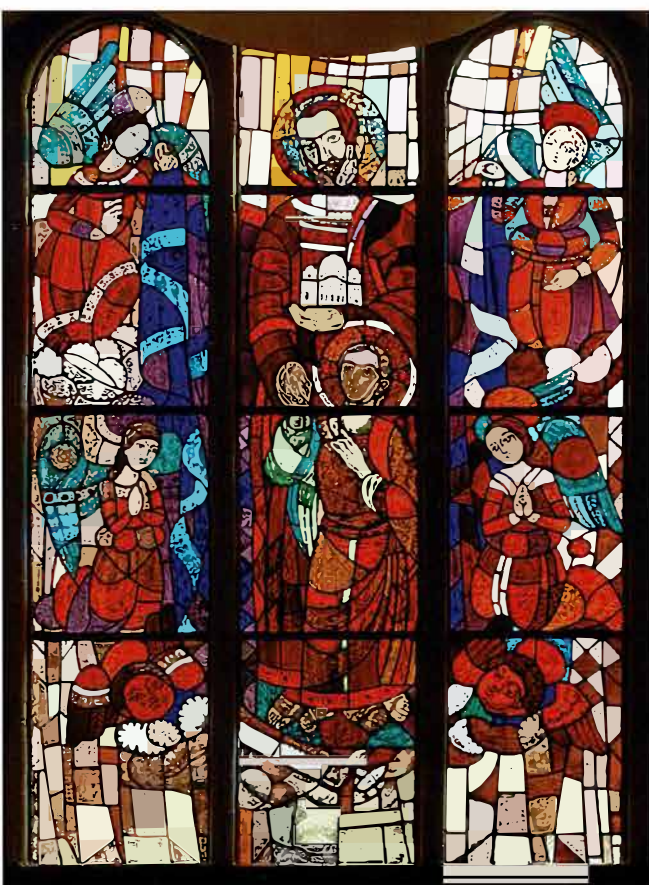
Muurschildering van François Mes
in het atrium van de meisjesafdeling
(archief J. van Veldhoven)

Overzichtstekening door architect Van Groenendael van de nieuwbouw bij oplevering. Linksonder het logement (later café van der Staak), waar de ouders konden logeren als ze hun kind bezochten; ook gebouwd in 1910 door het bisdom, tegelijk met de 3 dienstwoningen ernaast. (archief Ine van Doorn)

Aan de buitenkant werd in 1915 voor de hoofdingang een standbeeld geplaatst van de oprichter van het dovenonderwijs in Zuid-Nederland (M. van Beek) en werden leeuwenstandbeelden geplaatst bij de hoofdingang. Michiel van Bokhoven uit Den Bosch maakte het beeld van Van Beek, Henri Jonkers uit Den Bosch was de maker van de beide leeuwenbeelden.

Glas-in-loodraam van Sint Jozef bij de jongenskapel.
(archief J. van Veldhoven)

Deel van het hoofdgebouw gesloopt

Ten gevolge van de nieuwe pedagogische en maatschappelijke inzichten verhuisden de scholen uit het hoofdgebouw naar het omlig-

Het standbeeld van Martinus van Beek, de oprichter en eerste directeur, 1840-1851
(bron: nl.wikipedia.org)

Een van de leeuwen bij de hoofdingang.
(foto: J. van Veldhoven)

Satellietfoto uit 2025 van Instituut voor Doven na sloop van een deel van beide vleugels.
(bron: <https://omgevingswet.overheid.nl/regels-op-de-kaart>)

gende terrein en naar Vught. Ook de interne leerlingen verhuisden van het hoofdgebouw naar internaathuizen op het terrein, waar ze in kleine groepen bij elkaar woonden in een huiselijke omgeving. Door deze ontwikkeling werd een groot deel van het hoofdgebouw overbodig. In 1991 werd het gekortwiekt. Zowel van de linker- als de rechtervleugel werd de achterste helft gesloopt. De kapellen vormen sindsdien de uiteinden van de vleugels, waarin ze altijd centraal hadden gestaan.

Monumentale status van het hoofdgebouw en toekomst

In 2002 werd door de Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed³ de onderstaande waardering van het hoofdgebouw vastgelegd:

"Het doveninstituut is van algemeen belang. Het doveninstituut heeft cultuurhistorische waarde als bijzondere uitdrukking van de ontwikkeling van de door voornamelijk door religieuzen geleide gezondheidszorg in het zuiden van Nederland rond 1900 en als voorbeeld van de typologische ontwikkeling van de grootschalige gestichten. Het doveninstituut heeft architectuurhistorische

waarde vanwege de veelheid en de hoogwaardige kwaliteit van de toegepaste stijlelementen en vanwege de plaats die het pand inneemt in het oeuvre van de architect J.H.H. van Groenendaal. Het doveninstituut is gaaf bewaard gebleven. Het doveninstituut is zowel functioneel als typologisch zeer zeldzaam."

Een bouwfonds, als de nieuwe eigenaar van het hoofdgebouw, is in 2025 van plan om er appartementen in te maken en wil ruimte reserveren voor verschillende maatschappelijke voorzieningen⁴. In hoeverre de zeer grote cultuurhistorische waarde van het hoofdgebouw overeind zal blijven, is voorlopig een vraag die de komende jaren beantwoord zal worden.

Bronnen

¹ 150 jaar Instituut voor doven, N. Smulders, 1980

² Gedenkboek bevattende de geschiedenis van het instituut voor doofstommen Sint-Michiels-gestel 1840-1940, A. Hermus
Doorbroken stilte, gedenkboek bij 175-jarig bestaan, Sergio Derks, 2004

³ <https://monumentenregister.cultureelerfgoed.nl/>

⁴ <https://ontwikkeling-domeinaandommel.nl>, 2024

Lübbbers, kapelaan en pastoor in Sint-Michielsgestel

Sjef van Hulten, archiefonderzoek Jef van Veldhoven

Lübbbers is onverwacht in de belangstelling komen te staan door de ontdekking van een loden pijp, tegelijk met een gedenksteen ingemetseld in de Michaëlkerk.

Wat weten we echter van pastoor Lübbbers? Daarvoor nemen we een kijkje in de archieven.

Pastors Lübbbers

Cornelis Josephus Alphonsus Maria Lübbbers werd in 1875 te Zevenbergen geboren. In juni 1900 ontving hij de H. Priesterwijding en werd vervolgens kapelaan in Loon op Zand, Mierlo, Sint-Michielsgestel en Tilburg, voordat hij pastoor werd in Herpen.

In Herpen werd hij vooral gewaardeerd omdat hij veel had gedaan tot bevordering van het onderwijs door de stichting van de R.K. Bijzondere Jongensschool. De opvoeding van de jeugd droeg zijn grote zorg.

De Provinciale Noordbrabantsche en 's Hertogenbossche Courant berichtte op vrijdag 17 mei 1929, dat Lübbbers de parochie Herpen ging verlaten:

Men meldt ons (redactie) uit Herpen d.d. 16 mei:

Als een onweer bij heldere hemel verspreidde zich heden het nieuws door onze parochie, dat onze pastoor, De Zeer Eerw. heer C. Lübbbers, onze parochie gaat verlaten wegens zijn benoeming tot pastoor te Sint-Michiels-Gestel, waar Zijn Eerw. circa 11 jaren vroeger als kapelaan werkzaam is geweest. Zullen de parochianen van Sint Michiels-Gestel hun vroegere kapelaan gaarne als pastoor terug zien, de parochianen van Herpen, welke hem deze promotie van harte gunnen zien uiteraard hun herder, die vanaf 1922 onze parochie met wijs beleid heeft bestuurd, met leedwezen heen gaan.

Pastoor Lübbbers was van 1905-1916 al kapelaan in de Michaëlparochie en werd op 24 mei 1929 plechtig geïnstalleerd als pastoor. Die functie zou hij tot 1946 vervullen.

Eerstesteenlegging

Pastoor Lübbbers was begin jaren dertig van de vorige eeuw nauw betrokken bij de bouw van de Michaëlkerk aan de Nieuwstraat. Hij legde, geassisteerd door

Pastoor Lübbbers ca. 1943

(foto: archief heemkundevereniging)

kapelaan Roelofs de eerste steen. Tevens werd een gedenksteen ingemetseld, waaronder een oorkonde met foto's, o.a. van de oude kerk en ondertekend door de pastoor, de kapelaan en het kerkbestuur.

Aanwezig waren, behalve het werkvolk, aannemer Gerards uit Blerick en opzichter L. Jansen. Om half acht 's morgens werd er een H. Mis opgedragen voor het welslagen van de bouw, aldus een krantenverslag.

Priesterfeest

Op zondag 9 juni 1940, een maand nadat de Duitsers ons land binnenvielen, werd het 40-jarig priesterfeest van de pastoor gevierd. Samengevat meldde het Noordbrabantsch Dagblad Het Huisgezin drie dagen

Loopbaan Cornelis J.A.M. Lübbbers

- 14-08-1875 geboren in Zevenbergen;
- 02-11-1886 op 11-jarige leeftijd naar Katwijk naar het St. Willibrordus College van de Jezuïeten;
- 19-12-1894 gaat naar seminarie Beekvliet;
- juni 1900 priesterwijding;
- 09-05-1901 ingeschreven in Haaren;
- 31-05-1901 kapelaan Loon op Zand;
- 09-08-1905 kapelaan in Sint-Michielsgestel;
- 12-08-1916 kapelaan in Tilburg;
- 14-03-1922 pastoor in Herpen;
- 30-05-1929 pastoor in Sint-Michielsgestel;
- september 1946 Eervol ontslag Sint-Michielsgestel;
- 24-07-1955 overleden in Diessen.

Bij zijn 40-jarig priester-
schap in 1940 werd pastoor
Lübbers gefeliciteerd door
de burgemeester. V.l.n.r.:
wethouder van der Linden,
gemeentesecretaris
F.M. Schellekens,
burgemeester Scheltus,
pastoor Lübbers en
rector van de Ruwenberg
A.P.H.C. van Weert.
(foto BHIC,
idnr. FOTOSM.0448)

later hierover: Zonder veel uiterlijk feestvertoon, op uit-
drukkelijk verlangen van de jubilaris zelf, is alhier herdacht
het 40-jarig priesterfeest van onzen beminden pastoor
den Zeereenw. Heer C. Lübbers', vermeldt het verslag.
Veel hoogwaardigheidsbekleders waren in de hoogmis
present. Door een lichte ongesteldheid van kapelaan Ras,
verviel de feestpredikatie. Daarom betrad de jubilaris zelf
het preekgestoelte om zijn parochianen toe te spreken.
De titel van zijn preek was: "Mijne ziel looft den Heer; en
vergeet al de weldaden niet, welke gij van God mocht
ontvangen". Jammer was het dat de toespraak van kape-
laan Ras geen doorgang vond, want ongetwijfeld zouden
daarin de kwaliteiten van de pastoor aan de orde komen.
Na de hoogmis had een drukbezochte receptie plaats.
Vele geestelijke en wereldlijke autoriteiten gaven acte de
présence. Om drie uur werd een plechtig Lof tot dank-
zegging door de jubilaris zelf gecelebreerd, waarna een
Te Deum het feest beëindigde.

Op maandagmorgen kwamen de schoolkinderen
gezamenlijk ter H. Tafel, tot intentie van de jubilaris.
Als feestgeschenk brachten de parochianen een groot
geldbedrag bijeen (ruim f 2.000) voor een centrale
verwarmingsinstallatie in de kerk. Als geestelijk adviseur
van de R.K. Middenstandsvereniging mocht de jubilaris
een smeedijzeren Godslamp-standaard ontvangen.
Een schat van bloemen en vele schriftelijke gelukwensen
getuigden mede van aller belangstelling.

Beeld Peerke Donders

In december 1936 schreef de pastoor een brief aan
Burgemeester en Wethouders van de Gemeente om
een houten beeld van Petrus Donders tegen de oude
toren te plaatsen en het dorpsplein de naam Petrus
Donders Plein te geven. Dit alles omdat Peerke Donders
50 jaar eerder in Suriname was gestorven.

Op 5 juni 1937
onthulde pastoor
Lübbers het beeld
van Peerke Donders.
(foto: archief heem-
kundevereniging)

Het beeld van
Peerke Donders
staat tegenwoordig
in de Michaëlkerk.

Hij schreef in de brief: "Ondergeteekende acht dezen herdenkingsdag eene by uitstek geschikte gelegenheid om deze reeds algemeen bekenden held der christelyke charitas te vereeuwigen, ook in deze, onze gemeente, waar hy zich van 1831 tot 1839 in de beiden Seminariën heeft voorbereid op zynen toekomstige werkkring". Zijn verzoek van destijds werd gerealiseerd.

PETRUS DONDRERSPLEIN

Gedenksteen en loden koker

Vlak na de Tweede Wereldoorlog plaatste pastoor Lübbers een gedenksteen in de parochiekerk. De tekst op deze steen luidt: Om respectvol en dankbaar te herinneren hen, die vanuit Brabant, Polen en Engeland hier dapper strijdend voor ons vaderland en onze vrijheid op de dagen 8 en 19 september en 23 oktober van het jaar van de Heer 1944 omgekomen en begraven zijn. 24 maart 1945 SintMichielsgestel. Met deze gedenksteen werd ook de loden koker ingemetseld, die recent tevoorschijn is gekomen. Daarover is in de vorige Den Heertgang (november 2024) uitvoerig aandacht besteed.

Ontslag

In september 1946 kreeg pastoor Lübbers eervol ontslag als pastoor in ons dorp en vertrok hij naar Diessen, alwaar hij Rector van het Liefdegesticht werd. Op 24 juli 1955 overleed hij, na voorzien te zijn van de laatste H. Sacramenten.

LÜBBERS, PASTOOR
MICHIELSGESTEL
Telefoon 24 - Giro 66239

Aan Burgermeester en Wethouders der Gemeente
Sr MICHIELSGESTEL.

18 Dec. 1936

Hoog Geacht College.

Het zal U niet onbekend zyn, dat op 14 Januari aanst. het 50 jaar geleden is, dat de Nederlandsche Apostel der melaatschen, Pater PETRUS DONDRERS, op het melaatschen-etablissement BATAVIA in SURINAME is gestorven. Ondergeteekende acht dezen herdenkingsdag eene by uitstek geschikte gelegenheid om dezen reeds algemeen bekenden held der christelyke charitas te vereeuwigen, ook in deze, onze gemeente, waar hy zich van 1831 tot 1839 in de beiden Seminariën heeft voorbereid op zynen toekomstigen werkkring. Reden waarom hy aan U aanbiedt een eikenhouten beeld van Pater Petrus Donders, ontworpen en gebeeldhouwd door ALBERT VERSCHUUREN: met verzoek het te plaatsen tegen den ouden toren, geheel aanpassend by genoemde monumenten. Wy hebben ons daarvoor gewend tot architect Cuypers en de -den toren. Wy omlysting aan de HH. van den Gemeenteraad by het aannemen van het beeld ondergeteekende, aan U willen voorstellen, dat U en de HH. van den Gemeenteraad met omlysting aan het plein by den ouden toren den naam zouden geven van "PETRUS DONDRERS PLEIN". met eerbiedige hoogachting verblyve ik inmiddels uwe dienstw. dienaar

Aan B. en W. der Gemeente
st Michels Gestel.

L. Lübbers,
pastor.

Ontv. van
B. en W.
25 DEC. 1936
No. 2

Gaius Januarius Sextus, tolk in het romeinse leger

Peter van den Brand

In februari 1679 werden in Ruimel een tweetal stenen¹ gevonden met Romeinse inscripties. Een van de stenen was een gelofte- of votiefsteen, de andere steen was een grafsteen. Op deze grafsteen stond *'Gaius Januarius Sextus, tolk, maakte dit voor zichzelf bij leven'*. Dat iemand een grafombe of grafsteen bij leven liet maken, was in de Romeinse tijd niet ongebruikelijk. Dit artikel strekt zich ten doel om "onze Gestelse" tolk beter te leren kennen.

Tolken in de oudheid

Zo ver onze kennis van de geschiedenis reikt, zijn er tal van voorbeelden van tolken. Het communiceren in een vreemde taal was eerder uitzondering dan regel. In de loop van de geschiedenis hebben tolken² hierdoor een belangrijke rol gespeeld in de communicatie binnen belangrijke beschavingen. In het vervolg van dit artikel zal blijken, dat er nogal verscheidenheid zat in verantwoordelijkheden en status, die de tolken kregen toebedeeld.

De tekening die Hendrik Cannegieter in 1718 maakte van de grafsteen van Gaius Januarius Sextus (afbeelding: Universiteitsbibliotheek Leiden)

• TOLKEN BIJ DE OUDE EGYPTENAREN

De oudste verwijzing naar tolken brengt ons naar het oude Egypte. Tweetalige inwoners van het grensgebied tussen Egypte en Nubia, genaamd 'Dragomen', tolkten voor farao's en speelden een belangrijke rol in Egyptische staatszaken. Ook stuurden farao's Egyptische jongens naar de Nijldelta om Grieks te leren. Ondanks dat tolken van groot belang waren voor het dagelijks bestuur van Egypte, hadden zij geen positief imago. Tolken werden namelijk gezien als 'sprekers van vreemde talen'.

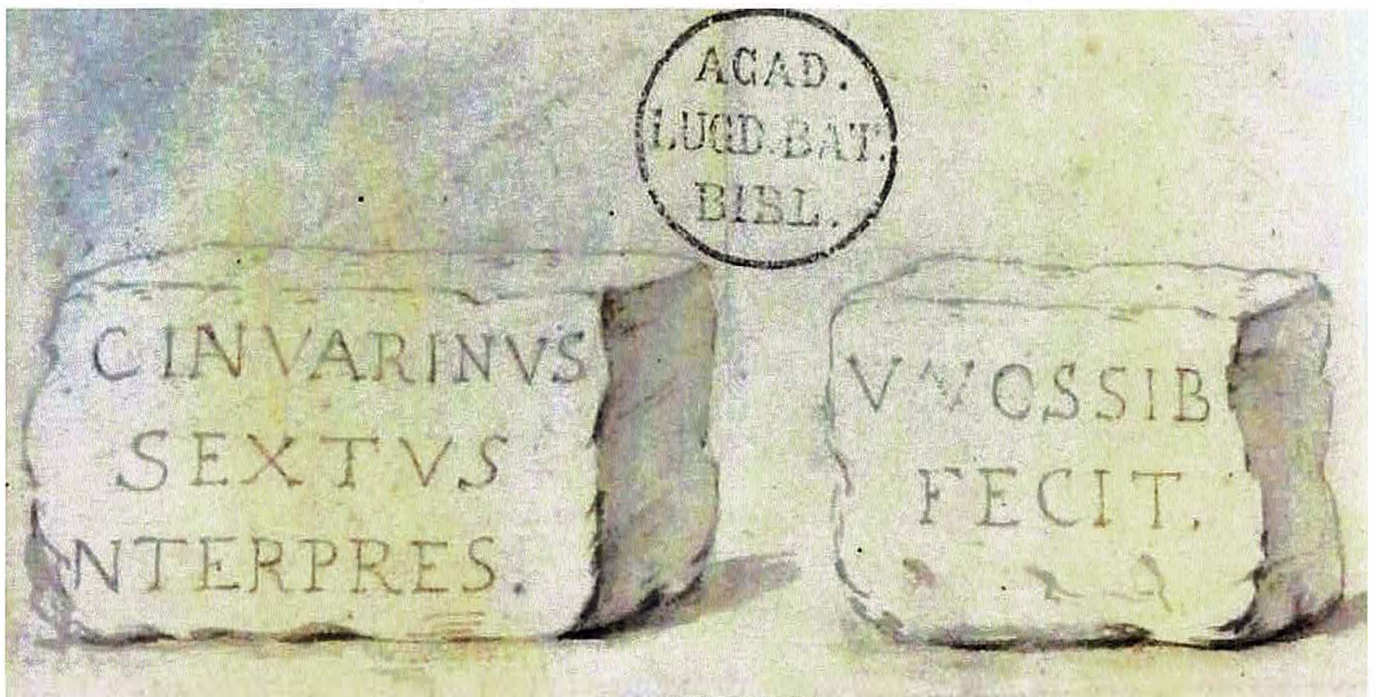
• TOLKEN BIJ DE GRIEKEN

De oude Grieken daarentegen zagen tolken bijna als 'goddelijk'.

Tolken voerden namelijk taalkundige taken uit, die toebehoorden tot de god Hermes: de god van de welsprekendheid. Heersers van het oude Griekenland hechtten veel belang aan diplomatie en welsprekendheid. Daarom werden tolken gezien als getalenteerde, getrainde redenaars en kregen zij veel verantwoordelijkheden. Heersers lieten bijvoorbeeld liever een ervaren tolk een bericht overbrengen in plaats van dat zij dat zelf probeerden te doen met de kans dat de boodschap niet zou overkomen.

• TOLKEN BIJ DE ROMEINEN

De manier waarop de oude Grieken verantwoordelijkheden aan tolken toebedeelden, kwam vaker voor. Het was een algemene trend in de oude en middeleeuwse wereld. Ook de Romeinen hadden tolken in dienst. Julius Caesar vertrouwde zijn tolken zelfs toe om onderhandelingen te voeren met vertegenwoordigers of heersers van andere

Romeinse officier in gevechtstenue
(afbeelding: <https://nl.wikipedia.org>)

cultuur wilden benadrukken. Er heeft altijd een sterke rivaliteit tussen deze twee volken bestaan. Hoewel de tolken een belangrijke functie vervulden, worden tolken zowel in oude geschriften en latere literatuur slecht belicht.

Naam tolk nader beschouwd

Romeinse burgers hadden vroeger drie namen³ een voornaam (praenomen), een familienaam (nomen gentile) en een bijnaam (cognomen). Soms was de naam vierdelig op grond van persoonlijke eigenschappen of verdiensten (agnomen). De roepnaam bestond meestal uit de familienaam en de bijnaam. Zo heette Julius Caesar eigenlijk voluit Gaius (voornaam), Julius (familienaam) Caesar (bijnaam). Caesar was dus zijn bijnaam en dat betekende 'krullenbol'. Later kreeg de naam Caesar grote status. De afkomst van een Romein kon worden afgeleid van zijn naam. Indien een Romein, behalve een voornaam en een familienaam ook nog een bijnaam had, was hij vaak een patriciër en afkomstig uit een familie, die al enige generaties leden aan de senaat leverde. Passen we deze theorie toe op de naam van onze tolk Gaius Januarius Sextus, dan is Gaius (betekenis: de verhevene) de voornaam, Januarius de familienaam en Sextus de bijnaam en staat waarschijnlijk voor 'het 6e kind in de rij'. Zijn driedelige naam suggereert, dat hij een patriciër en mogelijk ook een Romeins officier kan zijn geweest. In het vervolg van dit artikel geven we hem steeds zijn volledige naam: Gaius Januarius Sextus.

landen. Het Magister Officiorum (vergelijkbaar met het huidige ministerie van Buitenlandse Zaken) huurde tolken in om 'barbaarse talen' te vertalen en op die manier het rijk uit te breiden. Veel tolken bekleedden daarmee ook belangrijke diplomatieke functies. Romeinse heersers hadden ook Griekse tolken in dienst. Niet omdat zij geen Grieks spraken: het latere Romeinse rijk was tweetalig en geschoolde Romeinse burgers spraken zowel Grieks als Latijn vloeiend. De Romeinen hadden Griekse tolken in dienst, omdat zij de superioriteit van de Latijnse taal en Romeinse

De grafsteen van

Gaius Januarius Sextus

De grafsteen⁴ ging in de achttiende eeuw verloren en raakte vergeten. De laatste ooggetuige, de classicus en historicus Hendrik Cannegieter, die deze steen nog heeft beschreven en er een tekening van heeft gemaakt, zag hem in 1718 bij een Bossche herberg: *'den Boomgaard, eene herberg daar de Postchezes naar Maastricht afrijden, liggen deze steenen, omtrent vier voeten breed en drie voeten hoog'*.

De steen was toen gebroken of doorgezaagd in tenminste twee stukken. Een herberg met deze naam laat zich niet lokaliseren, maar het zal gaan om het pand dat in 's-Hertogenbosch bekend stond als Het Posthuis op Maastricht (tegenwoordig Achter het Wild Varken 1-3). Deze postdienst functioneerde van 1679 tot in 1763.

De inscriptie: *'Gaius Januarius Sextus, tolk, maakte dit voor zichzelf bij leven'* is kort, maar het leert ons twee belangrijke dingen.

Ten eerste werd de steen opgericht door een echte Romein met een driedelige naam, zoals alleen Romeinse staatsburgers die droegen. Ten tweede was deze man tolk, een officiële functie in het Romeinse leger. De kans dat een Romeins staatsburger op eigen houtje als tolk in het huidige Noord-Brabant belandt en daar een steen met inscriptie opricht, is immers verwaarloosbaar klein. Wat deze inscriptie ons nog meer vertelt, is dat het Romeinse leger waarin het Latijn de voertaal was, kennelijk in onze contreien een tolk nodig had. De datering van de grafsteen is waarschijnlijk de 2e eeuw⁵ na Christus. Aangenomen dat Cannegieters tekening accuraat is, is door Toorians vastgesteld, dat de inscriptie op deze grafsteen netter en klassieker

De replica van de votiefsteen (afbeelding: Museum Romeins Halder).

is uitgevoerd dan de op Ruimel gevonden votiefsteen, die een datering heeft van de eerste helft van de 1e eeuw na Christus.

Gelofte, – of votiefsteen

Aan deze geloftesteen besteden we in dit artikel kort aandacht, omdat beide stenen, zowel de grafsteen als deze steen, voorzien zijn van een inscriptie, die we hebben vergeleken.

De tweede steen is een zogenaamde votiefsteen⁶ en ook in dit geval gaat het om een bijzonder exemplaar. Een votiefsteen is een steen of stenen tafel met inscriptie, beeldhouwwerk of schildering, waaruit blijkt dat een gelofte aan de godheid vervuld is. In dit geval is de godheid: Magusanus Hercules.

Ook dit altaar werd begin 1679 in Ruimel gevonden, waarschijnlijk samen met de grafsteen.

De Latijnse tekst op dit altaar is vele malen gepubliceerd en vertaald. Vertaling: *'Gewijd aan Magusanus Hercules. Flavus, de zoon van Vihirmas, opperste magistraat van de Civitas Batavorum, heeft (hiermee) zijn gelofte ingelost, gaarne en met reden'.*

Wat Flavus aan zijn god Magusanus Hercules heeft gevraagd, weten we niet. Een veilige terugkeer uit het Romeins leger, een zoon, een dochter?

Kennelijk heeft hij gekregen wat hij vroeg en loste hij vervolgens zijn gelofte in door deze steen te laten vervaardigen en aan zijn god op te dragen. Deze steen is niet verloren

gegaan en is te zien in het Oudheidkundig Museum te Leiden en als replica in het Museum Romeins Halder.

Inscripties in de stenen voor de taal⁷

Er zijn meerdere aanwijzingen, dat in de nasleep van Caesars Gallische oorlogen de Bataven als een relatief kleine groep uit Hessen (Midden-Duitsland) kwam.

Deze Germaanstalige groep vulde in het Rivierengebied (Betuwe) en een deel van Noord-Brabant – ook in Halder – het machtsvacuüm op, dat was ontstaan na de vernietiging van de Eburonen rond 50 v.Chr.

De Eburoonse restbevolking die nog aanwezig was, zal nog steeds Gallisch (Keltisch) hebben gesproken en het lijkt erop dat de Bataven zich snel aanpasten aan de taal van hun nieuwe onderdanen.

Uit andere gegevens blijkt dat de Bataven vervolgens in hoog tempo romaniseerden ofwel de Romeinse gebruiken overnamen en zich daarbij ook het Latijn eigen maakten. Het beeld is dus complex.

We beginnen met de restbevolking van de Eburonen die Gallisch (Keltisch) spreekt, Romeinen die Latijn en Bataven die Germaans spreken. Tussen deze talen moest getolkt worden. Na verloop van tijd, met name vanaf de tweede eeuw na Christus verdween het Germaans naar de achtergrond.

In de latere Romeinse periode zullen we daardoor vooral te maken hebben gehad met Gallisch en in toenemende mate Latijn.

Dat Latijn ontwikkelde zich als spreektaal later tot een Romaanse taal, die sterke Keltische invloeden verradert en die tal van overeenkomstige ontwikkelingen vertoont met de Romaanse (Franse) dialect-

*Personalia Gaius Januarius
Sextus. Ruim 2.000 jaar
geleden; beetje bij beetje
ontstaat toch een beeld van
de persoon Januarius.*

Naam:	Gaius Januarius Sextus
Roepnaam:	Januarius Sextus
Nationaliteit:	Romeins staatsburger
Geslacht:	Mannelijk
Geboren:	Waarschijnlijk eind 1e/begin 2e eeuw NC
Overleden:	Waarschijnlijk in de loop van de 2e eeuw NC
Begraven:	Locatie onbekend
Afkomst:	Goede komaf/ kon lezen, schrijven en volgde een tolkenopleiding
Status:	Op basis van zijn driedelige naam mogelijk een patriciër (adel)
Beroep:	Tolk in het Romeinse leger, waarschijnlijk officier
Waarin hij tolkte:	Waarschijnlijk Latijn en Gallisch en misschien een mondje Germaans
Opdracht/taak:	Legertolk. Mogelijk in onze contreien met een opdracht of speciale taak
Nalatenschap:	Zijn grafsteen met inscriptie, bron van vroege taalhistorie in onze streek

ten in het noordwesten van Frankrijk. Pas in de vroege middeleeuwen kreeg het Germaans de overhand en ontstond de taal waaruit zich uiteindelijk het Nederlands heeft ontwikkeld. Bij het tot stand komen van dit beeld van onze vroegste taalgeschiedenis zijn de inscripties met betrekking tot de Bataafse god Hercules Magusanus van wezenlijk belang gebleken. De inscripties op de votiefsteen en ook die op de grafsteen, vormen dan ook de oudste bronnen voor onze taalgeschiedenis in het Dommeldal.

Wat deed de tolk hier in deze contreien?

Omdat het gebied aan het begin van de 2de eeuw redelijk vredig was, werd de militaire aanwezigheid rond de limes (noordgrens Romeinse rijk) flink gereduceerd. De Pax Romana, een periode van relatieve vrede in het Romeinse Rijk van 27 n. Chr. tot 180 n. Chr.,

was ook in Nederland aangebroken. Normaliter beschikten de legioenen over een of meerdere tolken, maar bij afwezigheid van de militairen, kan het zijn, dat Januarius, een taak of speciale opdracht kreeg in onze contreien. Wat dat geweest zou kunnen zijn weten we niet.

Wat was de relatie van de tolk met Ruimel?

Is Gaius Januarius Sextus begraven op Ruimel? Uitsluiten kunnen we dat niet, maar het is toch wel erg onwaarschijnlijk, dat een Romein van goede komaf, begraven zou zijn op Ruimel. Een directe relatie van Gaius Januarius Sextus met Ruimel en/of Halder is tot op heden niet aangetoond.

Er is een theorie, dat de stenen als her te gebruiken bouwafval⁸ zijn aangevoerd naar Ruimel vanuit Empel, waar de Romeinse tempel van Empel rond 250 n. Chr. zou zijn afgebroken. Misschien zijn de twee stenen – met vreemde

tekens – (mensen konden niet lezen of schrijven) van elders aangevoerd en voor devotiedoeleinden gebruikt.

Maar waarom naar Ruimel?

Er is ook een versie, dat Ruimel een Keltisch heiligdom is geweest, dat de Romeinen dat heidens heiligdom hebben overgenomen en er een eigen heilige plaats van hebben gemaakt⁹. Een sluitende wetenschappelijke onderbouwing voor een van de theorieën ontbreekt. Wie het weet, mag het zeggen.

Slot

In menig publicatie staat de geschiedenis van de grafsteen (en de votiefsteen) centraal, niet de persoon. Dit artikel is geschreven met de ambitie om Gaius Januarius Sextus beter te leren kennen. Hierbij het besef, dat we veel nog niet weten. Wanneer is hij geboren en gestorven. Hoe en waar? En méér vragen. De kans is groot, dat we op die vragen geen antwoord zullen krijgen en dat we het moeten doen met wat we nu weten of waarschijnlijk achten. Zijn grafsteen werd gevonden, ging verloren, werd gebroken teruggevonden, raakte wéér verloren, maar Gaius Januarius Sextus zijn we in Gestel níet vergeten! Sterker, ik hoop dat u, met mij, het gevoel heeft gekregen hem nu wat beter te hebben leren kennen.

Bronnen

- 1 Luran Toorians:** Wat leren de twee monumentale inscripties uit Ruimel ons over taal? (2012)
- 2 www.hearheartolken.nl:** Een lesje geschiedenis: tolken door de tijd heen (2012).
- 3 Wikipedia:** Romeinse namen (2024).
- 4, 5, 6, 7 Luran Toorians:** Wat leren de twee monumentale inscripties uit Ruimel ons over taal? (2012)
- 8 Joop van der Groen:** De votiefsteen van Ruimel voor de godheid Magusanus Hercules (2007).
- 9 K.A.H.W. Leenders:** Het Bossche Broek. Veranderingen door de eeuwen heen (2022).

Interview

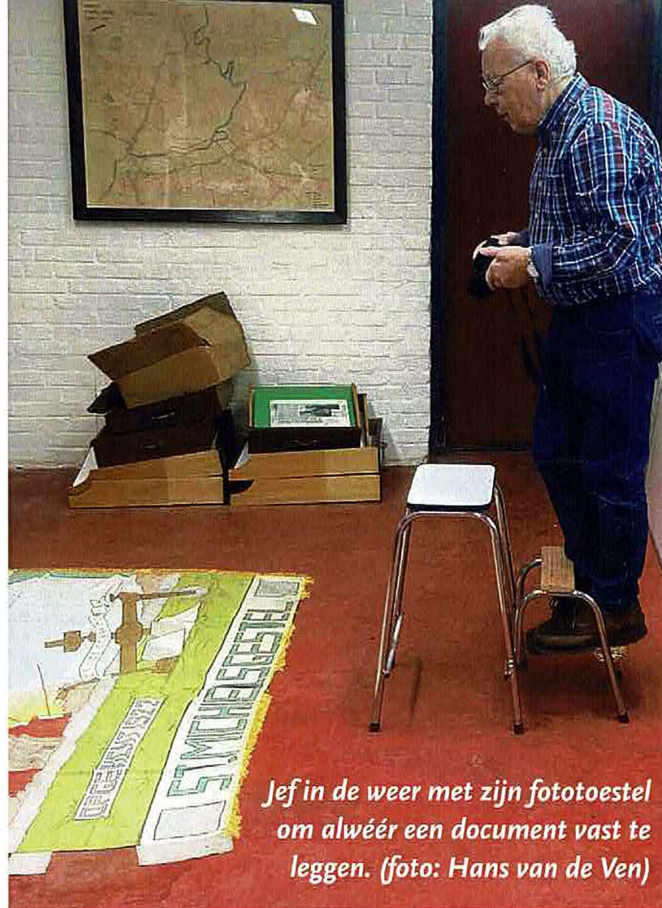
Ruud van Aart

Jef van Veldhoven

“Een prominent lid van de Heemkundevereniging? Nee, dat ben ik niet”, zei Jef van Veldhoven, toen hem werd gevraagd om eens geïnterviewd te worden.

“En wat ik voor de vereniging doe, is trouwens alleen uit een eigen interesse voor mijn woon-omgeving geboren. Maar de laatste vijf jaar heb ik niet veel kunnen doen. Mijn vrouw had zorg nodig, de laatste twee jaar zelfs voor honderd procent en mijn prioriteit lag in die periode daarom niet bij de heemkundevereniging. Ik ben het geleidelijk wel weer op gaan pakken, maar echt op onderzoek uitgaan, dat doe ik eigenlijk niet meer. Wat ik nog wel doe, dat is, dat als er vragen komen, dan zoek ik dat uit en beantwoord ik die”.

Voor vragen over de historie van Sint-Michielsgestel, daarvoor kun je inderdaad goed bij Jef terecht. Hij woont nu al ruim vijftig jaar in Gestel en hij is zeker al vijf en twintig jaar actief met het verzamelen van informatie over de dingen die hij rondom zich heen ziet. Jef heeft niet alleen een groot archief, hij is zelf ook een (wandeland) archief: vraag hem iets over de historie van het dorp en hij weet het of hij weet tenminste waar ernaar te zoeken. Daarnaast is het een gezellig mens en kan hij ook goeie koffie zetten – dat zeggen zijn collega's tenminste.

Jef in de weer met zijn fototoestel om alwéér een document vast te leggen. (foto: Hans van de Ven)

Het begon anders

Jef begon met een fotografiehobby. “Toen ik pas in Gestel woonde ben ik veel de natuur ingetrokken. Ik werd lid van de Natuurgroep Gestel en fotografeerde vogels, dieren, planten, landschappen, hier uit het dorp en zijn omgeving. In die tijd was ik ook lid van HCC, de Hobby Computer Club en publiceerde ik mijn foto's op ‘MijnAlbum’, dat nu ‘MyAlbum’ heet en – buitengewoon jammer – voor derden niet meer zo gemakkelijk toegankelijk is. Ik wandel en fiets veel, de laatste tijd eigenlijk meer fietsen dan wandelen,

Aan het veldnamen-onderzoek heeft Jef enkele internationale contacten overgehouden. Een daarvan was Darrol Bussler uit Minnesota (USA). De naam Bussler is verwant met het Besselaar / Berselair (Gemonde) (foto: Archief Jef van Veldhoven)

wat minder goed is voor je conditie, maar ja, gemak dient de mens en mijn fiets wil eigenlijk altijd naar het Bossche Broek, vogeltjes kijken”.

Jef doet dat nog steeds, maar er zijn geleidelijk aan ook andere interesses bij gekomen, want al fietsend door de omgeving wilde hij meer weten van wat hij zag: de landgoederen, de vreemde veldnamen en meer van die dingen. “Ik ben toen begonnen aan een veldnamenstudie. Dat had ik op internet gevonden en dat was in België populair. Ik ontmoette bij het Brabants Historisch Informatiecentrum (BHIC) Henk Beijers die daar de weg wist en toen ben ik veldnamen gaan verzamelen”. “Je moet wel naar het archief, want oude mensen daarop bevragen, dat werkt niet, zeker in deze tijd niet, nu het gebruik van veldnamen in onbruik is geraakt. Wie heeft het nu nog over De Plak, De Kwade Akker of de Driehoek?”

In 2004 begon de heemkundevereniging met onderzoek naar veldnamen. Nico van Hengstum trok dat project. In die periode – we zaten met de vereniging nog in het oude gebouw van Kentalis – ben ik ook lid geworden en samen met een achttal anderen zijn we begonnen met het inventariseren en onderbrengen in een groot Access-bestand van zo’n 3000 Gestelse veldnamen. Jammer genoeg is er nooit een publicatie van gekomen. Overigens heeft het me zelf ook niet opgeleverd wat ik ervan verwachtte: althans niet voor het inzicht in de geschiedenis van de landgoederen. Dus ben ik naar een andere bron overgestapt: de boeken van de rentmeesters van die goederen.

Op zoek in de archieven

Ik moest dus naar de archieven en van daaruit ontstond steeds meer mijn belangstelling voor de geschiedenis van al datgene dat ik in de omgeving zag. De archieven van de landhuizen zijn de archieven van families en die liggen verspreid. In Luik bijvoorbeeld. Maar het oudste deel van het archief van Herlaer ligt in Brussel. Daar ben ik twee weken, tien dagen op en neer, met de trein naar toe geweest om de oude rentmeesterboeken te fotograferen. Dat was het enige dat ik deed; ik kon ongeveer 1500 foto’s maken in anderhalf uur, met mijn cameraatje, allemaal uit de hand. Thuis bewerkte ik het en eigenlijk heb ik nu nog veel dat niet bewerkt is. Na 1600 vererfde de heerlijkheid naar de markies van Bergen op Zoom. Het toeval wilde dat mijn vrouw uit Bergen op Zoom kwam en daar een cursus Creatief Handwerk kon volgen. Twee

jaar lang ben ik naar Bergen gereden, zette haar bij de winkel af waar ze de cursus volgde en ging ik naar het streekarchief aldaar. Eind van de middag ging ik ze weer ophalen, gingen we lekker eten en reden dan weer terug naar huis.

Ook in het Utrechts archief ben ik geweest omdat daar veel van Zegenwerp ligt. En destijds ook bij de heer Pijnenburg, archivaris bij het Bisschoppelijk Archief dat nu is overgedragen aan het BHIC, maar daar was bijna niets over Gestel te vinden. De pastoor had nogal wat weggegooid, maar ik heb toch wat spullen van de Michaël parochie via het kerkbestuur kunnen krijgen. Ook in Helmond in het streekarchief is weinig te vinden.

Die rentmeesterboeken stelden me wel voor een probleem, want ze waren in het Middel-Nederlands en geschreven in oud-schrift. Ik heb wel een cursus oud-schrift gedaan, maar niet de vaardigheid erin kunnen ontwikkelen. Op een gegeven moment kwam ik in contact met Jan Toirkens die dat wel kon en hij heeft me fantastisch geholpen bij het omzetten van de teksten in modern Nederlands. Die worden nu door het BHIC op hun site gezet.

Trouwens, de meest uitgebreide bron is natuurlijk het archief bij het BHIC, zoals bijvoorbeeld de 17e eeuwse stukken van de Gestelse notaris Van den Heuvel, waarvan overigens inmiddels veel door Jan Toirkens en Henk Beijers is getranscribeerd. Het BHIC is inmiddels begonnen met een scan-project, zodat de scans op termijn via internet te raadplegen zijn.

Een nieuwe wereld

Het historisch onderzoek was voor Jef compleet nieuw. Oorspronkelijk was hij chemisch bedrijfsanalist en min of meer toevallig in dat beroep gerold.

Jef: “Ik woonde in Ossendrecht, richting de Belgische grens, een klein dorp, waar de hoofdonderwijzer bepaalde waar je voor je vervolgopleiding naar toe ging. Ik moest maar naar de mulo. En dan kon je later naar de kweekschool gaan voor een verzekerde toekomst. Die mulo heb ik afgemaakt, maar met geregelde tegenzin. Ik werd ook geacht thuis in de winkel mee te helpen, dus huiswerk maken kwam er ook niet altijd van. Ik was blij dat ik van school af kon. Tja, zei Jef, wat ga je dan doen? Wist ik veel? Nu krijgen ze zo veel voorlichting dat ze er ook geen wijs meer uit kunnen. Maar ik wist het vroeger ook niet. Toevallig kwam ik in contact met een aangetrouwd familielid die bij Beckers Haardenfabriek werkte: “Jef kom bij ons werken, word analist!”. Helaas, ik had mulo-A gedaan en wist niks

van natuur- en scheikunde. Toen ben ik toch maar op het laboratorium gaan werken, want ja, administratie zag ik ook niet zitten en bij Beckers was het toch wel de bedoeling dat je chemisch analist zou worden. De opleiding bestond uit twee delen: leerling analist voor de schei- en natuurkunde en materialenkennis en bedrijfsanalist in één van de vele richtingen die de chemie kende. In militaire dienst werd ik geneeskundig militair omdat ik die chemie-opleiding deed. Aanvullend kreeg ik in dienst een opleiding in Amersfoort en Kampen en werd ik op de divisieapotheek administrateur.

Na mijn dienstdienst ben ik niet teruggegaan naar Beckers en omdat ik in de metalen had gezeten ben ik gaan werken bij Smit Transformatoren in Nijmegen.

Die hadden een erkend laboratorium en daar kon ik het tweede deel van mijn opleiding doen. De ondersteuning viel tegen en toen ben ik overgestapt naar Organon, weliswaar een andere tak in de chemische industrie, maar zij hadden een veel betere opleiding. Het tweede deel heb ik afgerond met wateranalyse als keuzevak. Maar Organon betaalde slecht en ik wilde gaan trouwen. Toen ben ik overgestapt naar Dow Chemical in Terneuzen en na enkele jaren – achteraf heb ik er nog wel eens spijt van gehad – naar Heineken in Den Bosch. Daar kreeg ik een aanstelling als senior-analist en werd ik chef van het lab. Ik heb gelijk een auto gekocht.

In de brouwerij

Bij Heineken hadden we onder andere een taak in de wateranalyse en werd ik watertechnoloog en reinigings-technoloog, want dat laatste bleek ook nodig.

Omdat er ook relatief veel ongelukken gebeurden in

de bottelarij heb ik er ook veiligheidskunde bij gestudeerd en bij Heineken ook gewerkt als veiligheidskundige.

Aan het eind van mijn carrière – dat wil ik nog even zeggen – heb ik mijn brouwerijkennis nog in kunnen zetten bij de oprichting van een brouwerij hier in Sint-Michielsgestel, bij Thijs van den Helm, die als hobby begonnen was met een kleine brouwerij.

Dat groeide met hulp van anderen uit tot wat nu een (vijf)ambachtencentrum is en hij brouwt er een plaatselijk bier, Miechelm. Thijs heeft zelf de koperen ketels geklopt. Dat had hij van Pinus Immens, de lokale smid, geleerd en ik heb vanuit mijn kennis geholpen bij het ontwerpen van de gistkelder, het inrichten van het brouwhuis en het uitvoeren van het brouwproces. Gek genoeg denk ik dat die analytische vaardigheden die ik in mijn werkzame leven heb opgedaan, me ook geholpen hebben bij mijn geschiedkundig en natuurhistorisch onderzoek.

Oude en nieuwe geschiedenis

Bij mijn zestigste ben ik ook gestopt met het brouwerij-gebeuren en heb me toegelegd op mijn fotohobby en de geschiedenis van het dorp. Dat laatste heb ik lange tijd alleen gedaan over de periode tot 1900.

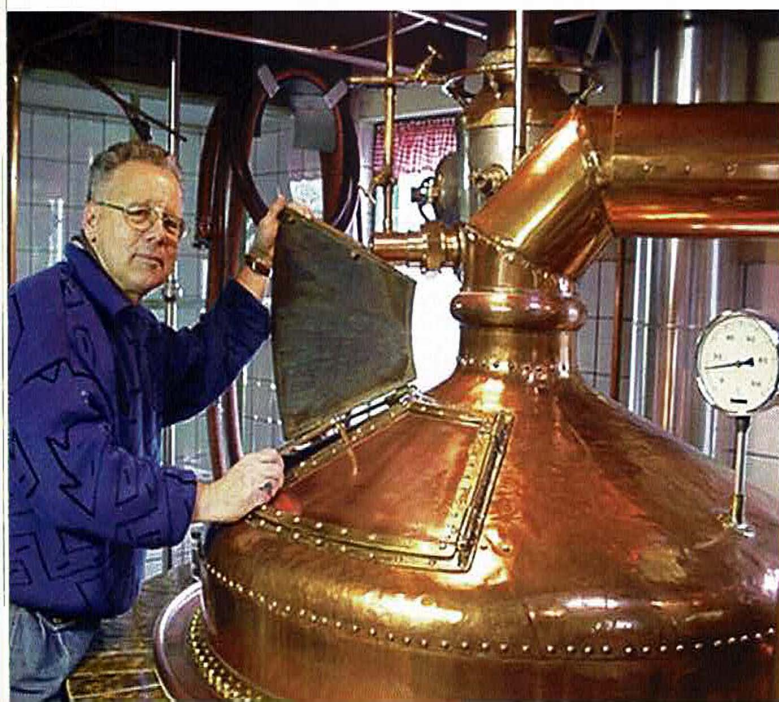
Van de jongste geschiedenis bleef ik af, want toen ik wel wat debiteerde over de jongste geschiedenis, kreeg ik reacties als: “wah witte gij d'r nou vanaf, gij komt hier nie vandaon toch?” En nee, ik kwam uit Ossendrecht en woonde pas dertig jaar in Gestel...

Maar toen mijn kinderen wat ouder werden en deel gingen nemen aan het verenigingsleven, toen heb ik me er wel mee bezig gehouden.

Mijn dochter was bij de harmonie en ook daar heb ik het nodige van verzameld. Maar ook van andere onderwerpen, zoals van het gilde, de molenaarsfamilie Smulders, sportverenigingen en Prinsjesdag, toen de Oranje-prinsen hier met carnaval waren en natuurlijk van het carnaval in Bokkendonk. Ik heb ook veel over de herbergen en cafés van hier, zij het allemaal van oude tijden. En toen laatst het boek over 100 jaar cafés in Gestel werd gepresenteerd, mocht ik het eerste exemplaar ervan ontvangen. Dat was wel een verrassing, want ik wist van niets.

Gaandeweg heb ik zo'n beetje alles over de Gestelse geschiedenis verzameld: documenten, foto's, maar ook video's. Bijzonder is ook de verzameling ansicht-

*In de brouwerij van Thijs van den Helm.
(foto: Archief Jef van Veldhoven)*

*In de heemruimte in de Beekvliet boerderij wordt met de collega's de archiefinventaris van de vereniging opgesteld.
V.l.n.r.: Hans van de Ven, Jan Spoorenberg, Bernard Bonga, Jan Heessels, Jef van Veldhoven
(foto: Jan Veenman)*

kaarten die Piet Goyaarts de heemkundevereniging heeft nagelaten, zo'n 300 of 400 met een nadruk op de Ruwenberg, maar ook van de andere twee instituten. Ze gaven veel ansichtkaarten uit, die ik allemaal heb gescand. En ook notaris Leemans, die waarschijnlijk de oudste foto's en een veertigtal films maakte van het Gestelse dorpsleven heb ik verzameld. Ze zijn overigens ook te vinden bij de Brabant Collectie.

En tot slot het heemkundearchief, zoals dat destijds door Frans Cooijmans is ingericht en geïnteriseerd staat bij mij op een harde schijf. Het is dus een hele verzameling van bronnen onder handbereik. De ordening ervan vind ik nog wel een probleem: doe je dat op onderwerp? Op volgorde in tijd?

Uit het materiaal dat ik verzameld heb, heb ik enkele beeldverhalen gemaakt van onderwerpen die me speciaal interesseerden, zoals de geschiedenis van de landgoederen. Nuttig zijn daarbij de afbeeldingen van oude kadasterkaarten die ik in mijn verzameling heb. Je kon voor die kaarten op een gegeven moment tegen een bepaald bedrag in het kadasterarchief kijken, maar dat heb ik niet gedaan, dus moest ik steeds naar het BHIC.

Sommige van die verhalen staan in MyAlbum, maar ik heb er ook een paar op het BHIC-forum staan. Daarnaast geef ik aan mensen die in een bepaald onderwerp geïnteresseerd zijn op verzoek de informatie uit de bronnen die ik heb, zodat zij ermee vooruit kunnen.

Bij de heemkundevereniging

De heemkundevereniging is nu bezig met het herinrichten van hun internetsite. De nadruk ligt daarbij op foto's en afbeeldingen, boeken en objecten die de vereniging in haar collectie heeft. Door middel van een zoekfunctie kan in die collectie gezocht worden. De hoeveelheid geschiedkundige informatie die ik heb

verzameld is echter te groot om die op de site te kunnen plaatsen. Maar ze is bij de vereniging wel op een harde schijf beschikbaar, zodat geïnteresseerden de informatie bij de heemkundevereniging kunnen opvragen of raadplegen. Een inventaris komt ook nog op de site.

Overigens komt er ook van anderen steeds meer digitaal beschikbaar. Beeldverhalen zijn nu populair en zou onze eigen heemkunde-site wel eens kunnen overstemmen. Sommige leden – en ook niet leden – publiceren nu al op die sites, denk aan de beeldverhalen op de site van het BHIC, Brabants erfgoed, Brabant Collectie, Beeldbank, maar er zijn ook mensen die op eigen internet-sites publiceren, Nico van Dinther bijvoorbeeld, wiens internetsite een stuk verder gaat dan zijn genealogie. Misschien moeten we vanuit de heemkundevereniging daar meer aandacht aan besteden, mogelijk op onze eigen website daar naar verwijzen. Er zit nog veel Gestelse geschiedenis her en der digitaal verspreid, net zoals dat het geval is met de schriftelijke documenten in de diverse archieven.

Bronnen

- <https://www.youtube.com/@gestelnatuurlijk/videos>
- <https://brouwerijmieghelm.nl/ontdek-het-verhaal>
- Y. Kapteijns, Chr. Roovers: Waar volk is, wil volk zijn, de rijke historie van cafés in Sint-Michielsgestel. Eigen uitgave, 2024.

Onder beeldverhalen wordt hier verstaan: een of meerdere foto's van personen, gebouwen of topografische kaarten waar een uitgebreide toelichting bij staat.

- <https://www.brabantserfgoed.nl/>
- <https://www.tilburguniversity.edu/nl/campus/brabantcollectie>
- <https://brabantinbeelden.nl/>
- <https://www.nicovandinther.nl/>

Rij 5

Rij 4

Rij 3

Rij 2

Rij 1

Leerlingen en personeel van de huishoudschool in 1970

In november 2024 drukten we deze foto af met alle personeelsleden en leerlingen van de R.K. Huishoudschool Maria Regina in Sint-Michielsgestel.

Op de vraag wie er op de foto uit 1970 staan kwamen niet veel reacties. Maar Els van Hak- van Grinsven stuurde ons de volledige lijst met namen. Zij heeft de foto bewaard en daarbij een lijst met alle namen. Hieronder alle namen.

Rij 1 1 Mia Koolen, 2 Jeanne van den Besselaar, 3 Liesbeth van den Ekart, 4 Annie van de Veerdonk, 5 Anja Schellekens, 6 Arna van Gulick, 7 Willie van den Boogaard, 8 Rolanda Rutten, 9 Ria Langenhuizen, 10 Nelly Schapendonk, 11 Ans Gerrits, 12 Betsie v.d. Wassenberg.

Rij 2 1 Mevrouw Kuling, 2 Mevrouw Nuijens, 3 Mevrouw van Heeswijk, 4 Mevrouw van Esch, 5 Mevrouw van den Boom, 6 Mevrouw Manders-Kamerbeek (directrice), 7 Mevrouw Philips, 8 Meneer van Roosmalen, 9 Mevrouw van Drunen, 10 Mevrouw van Beers, 11 Mevrouw An van Gulick (schoonmaakster), 12 Mevrouw An van Doorn (schoonmaakster), 13 Mevrouw Nolda van Wordragen (schoonmaakster).

Rij 3 1 Ine Schellekens, 2 Ria van den Brand, 3 Jeanne van Nieuwburg, 4 Miriam van de Westelaken, 5 Marian van Zelst, 6 Hennie Voets, 7 Martie Schellekens, 8 Dora van Son, 9 Lia Verhagen, 10 Jeanne van Eindhoven, 11 Karien Hendriks, 12 Netty van Nistelrooij, 13 Annemarie van der Donk, 14 Helma Mauriks, 15 Hannie Swartjes, 16 Marian den Otter, 17 Dianne Vogelaars, 18 Mieke van Nieuwburg, 19 Marian Bijnen.

Rij 4 1 Rita Haerkens, 2 Yvonne van Leeuwen, 3 Marian Klitsie, 4 Jeannet Jansen, 5 Bea van de Loo, 6 Willemijn Schellings, 7 Angela Gelen, 8 José Boselie, 9 Doortje van de Langenberg, 10 Ella Wijgengangs, 11 Jeanne van de Pol, 12 Yolanda Sengers, 13 Els van Grinsven, 14 Ans Schapendonk, 15 Johanna van den Besselaar, 16 Ria van der Donk.

Rij 5 1 Marietje Voets, 2 Maria Brullemans, 3 Sjan Groenendaal, 4 Toos Russens, 5 Lenie van den Brand, 6 Nettie Broks, 7 Annie Groenendaal, 8 Fenny Schuurmans, 9 Annemieke van den Besselaar, 10 Dinie van den Heuvel, 11 Hera van Gulick, 12 Tinie Kuypers, 13 Ria Spierings, 14 Jet van de Ven, 15 Sjannie Spierings.

Op 1 januari 1955 startten de Zusters van Liefde op de hoek van de Esscheweg en de Hortensiastraat een school voor Voortgezet Gewoon Lager Onderwijs (VGLO). Doordat de leerplichtige leeftijd in 1942 verhoogd was van 12 naar 14 jaar was er op de lagere meisjesschool bij het klooster niet meer genoeg ruimte.

In 1963 werd de VGLO-school opgeheven omdat er niet meer genoeg leerlingen waren.

In het gebouw ging toen een R.K. Bijzondere Nijverheidsschool (huishoudschool) van start, die in 1972 werd opgeheven.

Dat was een gevolg van de Mammoetwet die op 1 augustus 1968 van kracht werd en leidde tot het ontstaan van scholengemeenschappen als het Elde College.

Het gebouw werd enige jaren gebruikt voor verschillende doeleinden, waarna het werd verbouwd tot **gemeenschapshuis de Huif**. Het gebouw werd gesloopt in 2020, nadat het gemeenschapshuis samen met de bibliotheek verhuisd was naar **de Meander** aan de Theerestraat.

nieuwe vraag:

**Waar in Gestel
kun je deze beeldjes
zien?**

Stuur uw antwoord naar
Ruwenbergstraat 38,
5271 AG Sint-Michielsgestel
of het e-mailadres:
redactie@deheerlijkheidherlaar.nl.

VAN DE BESTUURSTAFEL

Beste leden,

In deze eerste Heertgang van het nieuwe jaar willen we u graag op de hoogte brengen van een aantal lopende en komende zaken.

Achter in deze Heertgang treft u de geheel **vernieuwde folder** van onze vereniging aan die met veel zorg en deskundigheid is ontworpen door ons medelid Jan Veenman. U kunt deze folder er gemakkelijk uithalen en vervolgens doorgeven aan iemand die nog geen lid is om zo onze vereniging onder de aandacht te brengen van een breder publiek.

Op dinsdag 15 april houden we de Jaarvergadering om 19.30 uur in de **Beekvlietboerderij**. De vergaderstukken worden tijdig toegestuurd. **Na afloop** zal Rob de Vrind een lezing houden over de Linie 1629 en over het beleg van 1629.

Op **zaterdag 26 april** vieren we weer **Koningsdag**. Al heel wat jaren heeft onze vereniging het **beklimmen van de Oude Toren** op het Petrus Dondersplein verzorgd. Dit jaar hebben we echter niet voldoende vrijwilligers om deze

activiteit te organiseren. Vandaar een oproep aan onze leden om ons hierbij te helpen. Een goede conditie is wel gewenst: de wenteltrap naar boven telt 150 treden.

Hebt u interesse stuur dan even een berichtje naar gjamspit@hotmail.com.

In het kader van **80 jaar bevrijding** organiseert onze vereniging op **maandag 28 april** een lezing over vrijheid en gegijzeld zijn, dit ook gerelateerd aan de huidige tijd.

De lezing zal worden verzorgd door Joël Cahen, oud-leerling van Beekvliet en ruim 13 jaar directeur van het Joods Historisch Museum in Amsterdam. Meer informatie volgt.

In Berlicum en Den Dungen loopt momenteel een project, waarbij ouderen met een bus van Bint een soort historische rit door hun eigen dorp maken. **Voor deze bijzondere activiteit zijn wij op zoek naar vrijwilligers** die als gids deze tour willen begeleiden.

Mocht u belangstelling hebben en meer informatie wensen, dan kunt u een berichtje sturen naar info@deheerlijkheidherlaar.nl.

Wij wensen u een fijn en zonnig voorjaar toe.

'OVER GESTEL GESPROKEN' (vertellingen)

Vanuit de vereniging zijn we in 2024 begonnen met het organiseren van vertellingen met de titel 'Over Gestel Gesproken'. Vier van onze eigen leden vertellen ieder over een periode in de geschiedenis van Gestel.

GRATIS VOOR ONZE LEDEN

Speciaal voor de eigen leden houden we op twee dinsdagavonden in het voorjaar en twee dinsdagavonden in het najaar van 2025 (gratis) in een compacte vorm deze vertellingen.

We bieden de volgende vertellingen:

- **8 april 2025.** (voordracht door Piet van Dijk)
Gestel in de tijd van de prehistorie en de Romeinen t/m de volle middeleeuwen.
- **22 april 2025.** (voordracht door Jan Spit)
De instituten Ruwenberg, Beekvliet en Instituut voor Doven.
- **16 september 2025.** (voordracht door Thijs Braam)
De groei van Gestel van 1200 na Chr. tot nu.
- **23 september 2025.** (voordracht door Jan Veenman)
De ontwikkeling van het centrum van Gestel van 1200 na Chr. tot nu.

Op elke avond is er een presentatie en er is uiteraard gelegenheid tot het stellen van vragen over de inhoud.

De locatie is telkens **de Beekvlietboerderij** en de tijden zijn **van 19.30 uur tot 21.00 uur**.

Vanwege de logistiek vragen we je om je in te schrijven voor deelname. Dat mag voor 1, 2, 3 of alle 4 de vertellingen.

INSCHRIJVEN graag zo spoedig mogelijk (vòòr 31 maart) via e-mail naar: vertellingen@deheerlijkheidherlaar.nl.
Op elke avond is er plaats voor ca 40 personen.

Vier vertellingen
met een
rondwandeling...

Voor leden, maar ook voor niet-leden, wordt de cyclus eveneens gehouden, maar daarvoor vragen we een inschrijfgeld van € 30,- voor de vier bijeenkomsten samen. Bijzonder hieraan is dat de **vertellingen op vier verschillende locaties** plaats vinden en dat er ook een **wandeling van ongeveer een uur in de omgeving** van de locatie aan is verbonden. **Inschrijven per individuele bijeenkomst is niet mogelijk: het is de bedoeling dat je alle vier de lezingen bijwoont.**

Deze cyclus wordt dit jaar twee keer gehouden op vier zaterdagochtenden van 9 tot 12 uur. Deze bijeenkomsten zijn:

- **in het voorjaar op 8, 15, 22 en 29 maart** (reeds volgeboekt) en
- **in het najaar op 4, 11, 18 en 25 oktober.**

Inschrijven kan eveneens via e-mail:

vertellingen@deheerlijkheidherlaar.nl.

Bestuur vereniging

voorzitter, *functie vacant*

- Jan Spit, lid (plv, voorzitter)
telefoon 073- 551 48 28
- John Barendregt, secretaris
telefoon 06-53 49 13 28
- Toon van den Berg, penningmeester
telefoon 06-55 10 04 87
- Robert van Erp, lid
telefoon 06-51 41 92 72

Postadres

De Kempphaan 12
5271 LJ Sint-Michielsgestel

Website

www.deheerlijkheidherlaar.nl

E-mail

info@deheerlijkheidherlaar.nl

Bankrelatie

Rabobank Sint-Michielsgestel
IBAN NL54RABO0133.698.742

Contributie per jaar

Heemkundevereniging:

- € 20,- voor leden
- € 12,50 voor gezinsleden
- € 7,50 voor aspirant-leden
- € 27,50 voor donateurs en begunstigers
- € 30,- voor leden die Den Heertgang per post ontvangen

Heemhuis

in de Beekvlietboerderij,
Seminarielaan Sint-Michielsgestel
Geopend: op afspraak,
tel: 06-51 41 92 72

Redactie Den Heertgang

- Ruud van Aart
 - Sjef van Hulten
 - Peter van den Brand
 - Hans van de Ven
 - Thijs Braam
- Redactieadres: Ruwenbergstraat 38
5271 AG Sint-Michielsgestel
redactie@deheerlijkheidherlaar.nl

Drukwerk ReproXL, Sint-Michielsgestel

Grafische vormgeving Jan Veenman

Het is (bijna) zover...

Onze archieven weer toegankelijk, de website vernieuwd...

Ons *archief* stond al een jaar of vijf in de kelders van het hoofdgebouw van Beekvliet. Maar de omstandigheden waren daar voor een archief niet zo best.

Om het veilig te stellen is er het laatste jaar door de *werkgroep archief* hard gewerkt om het te verhuizen naar de Beekvlietboerderij.

Alles is opnieuw door de handen gegaan, geordend en bijgewerkt. Aan 'het digitaliseren' wordt de laatste hand gelegd dus binnenkort is het weer toegankelijk! De *website* is ook vernieuwd en het archief zal dan ook via onze site geraadpleegd kunnen worden!

Heel blij zijn we dat de basis van onze vereniging weer op orde is: **veel dank aan de leden van de werkgroep**. Op afspraak kun je er terecht (06-51 41 92 72).

Nu dus tijd voor een ledenwerfactie!

We hebben onze algemene folder ook vernieuwd. In dit nummer van den Heertgang treft u een exemplaar aan. In de hoop dat Heemkunde weer een beetje gaat kriebelen!

En natuurlijk met de vraag:

geef de folder door aan iemand die nog geen lid is (buren, familie of vrienden)...

Heemkundevereniging
de **H**eerlijkheid
Herlaar